

RECENZIE

LENINOV MATERIALIZMUS A EMPIRIOKRITICIZMUS V SLOVENČINE

Z ruského originálu *Sočinenija 14. Materializm i empiriokriticizm*, vydaného nakladateľstvom Gosudarstvennoje izdatel'stvo političeskoj literatury 1947 v Moskve preložil Miroslav Neman. Vydalo nakladateľstvo Pravda v Bratislave roku 1952.

Cena brošovaného výtlačku Kčs 47. —, viazaného Kčs 69.—.

Vydanie Leninovho *Materializmu a empiriokriticizmu* v slovenčine je radostnou udalosťou, pretože prvý raz dostáva sa do rúk slovenského čitateľa najvýznamnejšie dielo dialektického materializmu v materinskom jazyku. Sprístupňovanie diel klasikov marxizmu-leninizmu širokým masám je ozajstnou kultúrnou revolúciou a je najvýznamnejším faktorom vo formovaní svetonázoru socialistického človeka. Marxistické diela sú stavebnými kameňmi myslenia a konania budovateľov socialistického spoločenského poriadku. Udomácnovanie myšlienok marxizmu-leninizmu u nás v masovom meradle datuje sa od oslobodenia r. 1945. Odvtedy naša produkcia tak pôvodnej ako aj prekladovej marxistickej tvorby sa rozrastá úmerne s obrovskými úspechmi hospodárskej výstavby. To, že nakladateľstvo Pravda pripravilo dobrý preklad Materializmu a empiriokriticizmu, je známkou stúpania aj kvalitatívnej stránky našej prekladovej tvorby, lebo preložiť také náročné dielo odborné a terminologicky je ozaj skúšobným kameňom odbornosti a slovenskej marxistickej terminologie. Preklad je výsledkom starostlivých príprav, posudzovaní, diskusií našich popredných teoretikov a preto je významným prínosom do konsolidovania slovenskej marxistickej filozofickej terminologie. Preklad vrelo uvítajú všetci naši vedeckí pracovníci, poslucháči vysokých škôl, ktorým je Materializmus a empiriokriticizmus nepostrádateľnou učebnou pomôckou a vôbec každý, kto sa hlbšie zaoberá abstraktnejšími otázkami dialektického materializmu.

Hoci originál Materializmu a empiriokriticizmu vyšiel pred 43 rokmi, je stále žiarivou ukážkou tvorivého marxizmu, živým vzorom socialistického filozofického myslenia, nevyčerpatelným zdrojom podnetov pre aplikáciu a rozvíjanie dialektického materializmu. V tomto diele sa prejavila geniálna všestrannosť Leninovej osobnosti, všestrannosť, predchnutá zanietením pre proletársku revolúciu, pre socializmus.

Buržoázne dejiny filozofie kvalifikujú Lenina ako praktického revolucionára, skresľujú alebo úplne zaznávajú jeho filozofickú tvorbu, obviňujú ho zo simplifikácie a stranníckosti pri riešení filozofických problémov. Hoci Lenina vyslovne filozofická tvorba je rozsahovo skromná, predsa jeho slová, povedané v *Materializme a empiriokriticizme* a *Filozofických sošitoch* znamenajú pre rozvoj vedeckej filozofie viac ako všetky hromady nesrozumiteľných slátanín buržoázných izmov, nárokujúcich si titul filozofie. Filozofia ako ju chápe a vykladá Lenin, je zbavená mystického tajomstva a neprístupnosti a nie je ničím iným ako zovšeobecnením poznatkov vedeckých disciplín, ich metodológiou. Lenin jasne ukázal, že s vedeckým poznávaním i s praktickou borbou za socializmus je slučiteľná iba jedna filozofia, a to dialektický materializmus, ako stále živý, pružný, neuzavretý a nedogmatický svetonázor robotníckej triedy a pokrokových ľudí. Lenin vrhol jasné svetlo do filozofickej problematiky, dôkladne a presvedčivo rozviedol Engelsove výroky o jestvovaní iba dvoch filozofických táborov, materializmu a idealizmu. Tým, že na prach rozbil machizmus, empiriokriticizmus, empiriomonizmus ruských „marxistov“, vyvrátil nielen tieto

„módne“ smery, ale odhalil korene všetkých odtienkov idealizmu. Preto Leninovo dielo je stále aktuálne v ideologickom boji s buržoáznou filozofiou, hemžiacou sa najpestrejšími smermi, ktoré majú za spoločného menovateľa viac menej maskovaný idealizmus, fideizmus, klerikalizmus. Skvelá Leninova polemika proti machizmu prerástla rámec časovej i miestnej aktuálnosti, pre ktorú bola pôvodne napísaná.

Podnetom pre napísanie *Materializmu a empiriokriticizmu* boli zvýšené útoky reakcie na ideologickom fronte po prvej ruskej revolúcii. Proti marxizmu sa vyrojili tzv. marxisti, pašujúci pod pláštikom marxizmu machizmus, sláviaci v západnej Európe začiatkom XX. storočia najväčšie triumfy. Machizmus ako noetický postoj je dôsledkom situácie vo fyzike, v ktorej sa vynorili koncom XIX. a začiatkom XX. storočia nové objavy, rúcajúce dovtedajšie pojmy klasickej fyziky. Kríza fyziky spočívala v tom, že fyzici nevedeli popísať a vysvetliť starými pojmami nové objavy a v nemohúcnosti redukovali fyziku, ktorá je v svojej podstate živelne materialistickou, na vedu o našich pocitoch, vnemoch. Machizmus otvoril dokorán dvere idealizmu, mysticizmu vo fyzike, kvitnúcemu bujne i v dnešnej buržoáznej fyzike. Objektívna skutočnosť sa redukuje na súhrn našich pocitov, poznávajúci subjekt splyva s objektom v „element“ sveta a sám subjekt dokonca nie je ničím iným ako súhrnom pocitov. Hoci machizmus operuje pocitom ako hlavným pojmom, nevysvetľuje, ako a kde vzniká pocit. Odvážne však vyhlasuje boj proti metafyzike, do ktorej počíta v prvom rade materializmus.

Gnozeologické dôsledky machizmu sú jasné: niet objektívnej skutočnosti, prvotnej predvedomím, existuje len „princiálna koordinácia“, „introjekcia“ subjektu a objektu, element, pocit. Nech však akokoľvek zručne cengajú tieto pojmy, nech si nárokuje na nálepku anti-metafyziky a pozitivizmu, v podstate sú starými idealistickými frázami v novom rúchu.

„Najnovší pozitivizmus“ Ernesta Macha sa iba oneskoril o dvesto rokov. Berkley už dostatočne dokázal, že z pocitov, t. j. „psychických elementov“ sa nedá nič vybudovať, len solipsizmus. A pokiaľ ide o materializmus, proti ktorému Mach aj tu stavia svoje náhľady, nenazývajúc „nepriateľa“ otvorene a jasne, skutočné náhľady materialistov sme videli už na Diderotovom príklade. Tieto náhľady nespočívajú v tom, aby sme vyvodzovali pocit z pohybu hmoty, alebo ho redukovali na pohyb hmoty, ale v tom, že pocit uznávame za jednu z vlastností pohybujúcej sa hmoty. Engels v tejto otázke zastával Diderotovo stanovisko. Od „vulgárnych“ materialistov Vogta, Büchnera, Moleschotta sa Engels dištancoval medziiným práve preto, lebo sa prikláňali k názoru, že vraj mozog vylučuje myšlienku tak isto ako pečeň vylučuje žľč. Ale Mach, ktorý stále stavia svoje názory proti materializmu, ignoruje, prirodzene, všetkých veľkých materialistov, aj Diderota, Feuerbacha, Marxa a Engelsa tak isto ako všetci oficiálni profesori oficiálnej filozofie.⁴¹

Tak, ako hlavným smyslom Berkleyho doktríny bol útok na hmotu, materializmus a ateizmus, hlavným smyslom pozitivizmu machizmu je boj proti hmote ako substancii, proti materializmu. Príslušnosť machizmu do idealistického tábora je očividná.

Je prirodzené, že revolučné objavy fyziky XX. storočia nebolo možné vysvetľovať na základe mechanistickej, korpuskulárnej koncepcie hmoty. Fyzika objavila nové vlastnosti hmoty, protirečiacie starému pojmu. Objavenie dynamickej podstaty hmoty, premeny hmoty v energiu sviedlo nedôsledných fyzikov k redukcii hmoty na energiu, k názoru, že hmota neexistuje, že existuje iba pohyb nehmotných energetických častíc, vyjadriteľný komplikovanými matematickými vzorcami. Dôsledkom zjednodušenia objektívnej skutočnosti na čiste kvantitatívne vzťahy bol víťazoslávny krik nepriateľov materializmu, že hmota zmizla, teda materializmus je vyvrátený.

¹ V. I. Lenin, *Materializmus a empiriokriticizmus*, Bratislava 1952, 41.

Konštatovanie, že hmota zmizla, nie je však argumentom pre vyvrátenie materializmu. Podstatnou otázkou gnozologie je otázka primárnosti bytia pred vedomím, objektívneho sveta pred poznaním, mozgu pred myslením. Na tieto otázky však machizmus neodpovedá, lebo si ich ani nekladie. Sú to otázky zásadného charakteru a ich zodpovedanie určuje prislusnosť k materializmu alebo k idealizmu. Lenin neobyčajne presvedčivo, jednoducho a jasne dokazuje správnosť materialistického stanoviska, prvotnosť hmotného bytia pred poznávacími procesmi. Prv než existoval človek so svojim poznaním, existovala zem a neživá hmota, prv než vzniklo myslenie, existovala mozgová hmota. Materializmus nestotožňuje poznanie s objektívnou skutočnosťou. Poznanie ostáva vždy poznaním viac menej adekvátnym skutočnosti. Niet hraníc poznania, pretože skutočnosť je taká mnohotvárna a bohatá diferencovaná, že poznávajúci subjekt objavuje stále nové kvality a vzťahy. Kríza fyziky XX. storočia nebola tedy krízou objektívnej skutočnosti, ale poznávacieho aparátu.

„Hmota zmizla“ — to znamená, že mizne tá hranica, po ktorú sme hmotu poznali doteraz, že sa naše vedenie prehľbuje; miznú také vlastnosti, ktoré sa prv zdali byť absolútnymi, nemennými, prvotnými (nepreniknuteľnosť, zotrvačnosť, masa a pod.) a ktoré sa teraz prejavujú ako relatívne vlastnosti, ktorými sa vyznačujú len niektoré stavy hmoty. Lebo jediná „vlastnosť“ hmoty, s ktorej uznávaním súvisí filozofický materializmus, je vlastnosť byť objektívnu realitou, existovať mimo nášho vedomia.²

Leninova klasická definícia hmoty je vynikajúcim rozvinutím dialektického materializmu. Hmota, definovaná Leninom, je filozofická kategória na označenie objektívnej skutočnosti, charakterizovanej vnútornou zákonitosťou, kvalitatívnou diferencovanosťou, dialektickou protirečivosťou, ako zdrojom pohybu a vývoja a primárnosťou pred vedomím. Takto chápaná hmota nielen že neuzatvára naše poznanie, ale naopak, dáva mu široké perspektívy a je jedine slučiteľné so skutočným vedeckým poznaním a zasa naopak, akýkoľvek pozitívny objav niektorej vednej disciplíny môže túto koncepciu iba podporovať. Preto dialektický materializmus nie je nijakou osobitnou vedou, ale zovšeobecnením poznatkov vied, najmä prírodných a tvorí s vedami harmonickú jednotu. Lenin dokázal, že „kríza“ fyziky nielen že nevyvrátila dialektický materializmus, ale ho iba potvrdila, pretože len s jeho stanoviskami možno pochopiť „nevysvetliteľné“ zjavy a rozbehnúť vedecké bádanie.

Lenin formuloval v Materializme a empiriokriticizme zásady marxistickej teórie poznania, teórie odrazu, ktoré sú geniálnym rozvitím dialektického materializmu a skvelými podnetmi pre prácu marxistických vedcov. Poznávajúci subjekt je časťou objektívnej skutočnosti, medzi poznaním a skutočnosťou je však dialektické protirečenie. Okolité realita sa odráža v nás, ale nie v svojej totálnosti, ale v určitých špecifických črtách. Čím složitejšia je naša činnosť vo výrobe materiálnych statkov, čím komplikovanejšie je naše vedecké bádanie, čím abstraktnejšie je naše myslenie, tým hlbšie prenikáme svojím poznaním do skutočnosti. Dialektický materializmus uznáva vec o sebe, ale diametrálne odlišne od Kantovho ponímania. Uznávanie veci o sebe neznamena koincideniu, duplicitu veci a jej obrazu v našom vedomí. Vec o sebe v marxistickom ponímaní má smysl priority objektívnej skutočnosti pred vedomím. Vec je už poznaným výsekom skutočnosti a či vec odrážaná v našom vedomí zodpovedá skutočnej objektívnej veci, to je záležitosťou kritéria praxe. I keď dialektický materializmus zdôrazňuje vec o sebe ako kvalitatívne a vzťahove omnoho bohatšiu ako jej obraz vo vedomí, neznamena to ani zďaleka agnosticizmus. Doterajšie obrovské úspechy v poznaní prírody a jej pretváraní presvedčivo dokazujú, že nášmu poznaniu zodpovedá objekt, ktorý je poznateľný. Naše poznanie nie je teda poslednou realitou, ale len relatívny priblížením sa skutočnosti. Relatívnosť nášho poznania neznamena relativizmus.

² V. I. Lenin, *Materializmus a empiriokriticizmus*, Bratislava 1952, 222—223.

— „Lebo položiť relativizmus za základ teórie poznania znamená nevyhnutne sa odsúdiť alebo na absolútny skepticizmus, agnosticizmus alebo na subjektivismus. Relativizmus ako základ teórie poznania je nielen uznávaním relativnosti našich poznatkov, ale aj popieraním akejkolvek objektívnej, nezávislé od ľudstva jestvujúcej miery alebo modelu, ku ktorému sa približuje naše relatívne poznanie.“³

S takýmto relativizmom nemá teória odrazu nič spoločného. Črtou dialektického materializmu je síce nedogmatickosť, v ktorej je zahrnutý prvok relativizmu, skepticizmu, ale nemožno celú dialektiku redukovať na pesimizmus a nedôveru ku skutočnosti. Teória odrazu priznáva relativnosť nášho poznania nie ako odmietanie objektívnej pravdy, ale berie do úvahy historické podmienky, technickú vyspelosť poznávacieho aparátu, možnosť priblíženia sa poznania ku skutočnosti. Ak začiatkom XX. storočia poslednou poznanou časticou hmoty bol atom, elektrón, neznamená to, že naše poznanie nepôjde ďalej, že fyzika neobjaví častice elektrónu a nové, dosiaľ neznáme vzťahy medzi nimi. Priznanie relativnosti poznatkov v atomistike nie je odmietnutím doterajšieho poznania atomov, ich štruktúry a jeho použitia v praxi (atomová energia). Relatívna pravda neprotirečí absolútnej, ale participuje na nej, pomáha ju vytvárať. Absolútna pravda nie je teda statické zrkadlenie sa skutočnosti v ľudskom vedomí, ale neprestajný proces, vyvierajúci z celej spoločenskej praxe, v ktorej nachádza aj svoju verifikáciu, kritérium. Nezávislosť skutočnosti od vedomia neznamená pasivitu poznávajúceho vedomia. Skutočnosť nebudeme nikdy poznať, ak sa s ňou nestretáme, ak ju nebudeme *chcieť* poznať a podrobiť ju svojim potrebám. Spoločenská výrobná prax, ako uvedomelý proces, stále sa rozvíjajúci a komplikujúci je kolískou zrodu absolútnej pravdy, všeobecnejšie a všeobecnejšie platných princípov vývoja hmoty.

Teória odrazu nielen že neuzatvára vedecké poznanie, ale mu pomáha a poháňa ho dopredu. Je jediným správnym metodologickým postojom vedca, ktorý skúma hlbšie a hlbšie svoj objekt a svoje poznanie dáva do služieb spoločnosti. Preto Leninov Materializmus a empiriokriticizmus je nielen filozofickým dielom, ale je prínosom do metodológie vied. Pre každého vedca je rozhodujúce osvojenie si správneho metodologického postoja. Lenin jasne poukázal na to, že všetky filozofické smery i vedecká tvorba, ktorá nevychádza od objektívnej reality, ale všelijako kľučkuje, nafukuje niektorú subjektívnu stránku poznania, otvára cestu fideizmu, mysticismu a patrí do tábora idealizmu.

Leninovo dielo učí správne sa orientovať v spleti filozofických náhľadov, správne zaraďovať a hodnotiť produkty myslenia. Je účinným pomocníkom pri odhaľovaní a usvedčovaní buržoáznej idealistickej filozofie, často sa honosiacej lákavými nálepkami. Lenin ukázal, že gnozeologické princípy, akokoľvek sú vysoko nad každodenným životom, majú triedny dosah.

„... za gnozeologickou scholastikou empiriokriticizmu nemožno nevidieť boj strán vo filozofii, boj, ktorý napokon vyjadruje tendencie a ideologiu nepriateľských tried súčasnej spoločnosti. Najnovšia filozofia je tak isto strannícka ako pred dvoma tisícmi rokmi. Bojujúcimi stranami, ktorých podstata sa zakrýva učenecko-šarlatánskymi novými menami alebo obmedzenou nestranníckosťou, sú materializmus a idealizmus. Idealizmus je len zjemnelá rafinovaná forma fideizmu, ktorý je v plnej výzbroji, má k dispozícii obrovské organizácie a ďalej neustále pôsobí na masy, využívajúc aj najmenšie kolísanie filozofického myslenia.“⁴

Nie je náhodné, že idealizmus odjakživa býval majetkom vládnúcich vykorisťovateľských tried a materializmus revolučných a pokrokových. Idealizmus umožňuje únik do mysticismu, subjektivismu, je podkladom falošných poznatkov o svete a spoločnosti. Preto sa užíval

³ V. I. Lenin, *Materializmus a empiriokriticizmus*, Bratislava 1952, 116.

⁴ V. I. Lenin, *Materializmus a empiriokriticizmus*, Bratislava 1952, 304.

a užíva na klamanie širokých mas, na zastieranie hybných síl prírody a spoločnosti. Buržoázna filozofia aj dnes produkuje množstvá filozofických „smerov“, ktoré sú alebo falšovaním skutočnosti alebo bezmocným hľadaním východiska z neriešiteľných rozporov kapitalizmu. Pragmatizmus, logický pozitivizmus, personalizmus, existencializmus a množstvá iných sú odnožami idealizmu, pre svoju nesrozumiteľnosť a odtrhnutosť od života nemôžu sa stať majetkom mas a sú odsúdené ostať kabinetnými výtvormi izolovaných filozofov. Takáto filozofia kvitne dnes v západnej Európe a v Amerike a nie náhodne je jej nepriateľom č. 1 marxizmus, dialektický materializmus.

Dialektický materializmus je filozofiou, svetonázorom robotníckej triedy, ktorá je plus zainteresovaná na poznaní objektívnej skutočnosti. Je to filozofia, ktorá vyplýva z boja o nové spoločenské zriadenie a ktorá tento boj aktívne napomáha. Je filozofiou nesmieriteľnou s nijakými idealistickými nánosmi, akokoľvek rafinovane maskovanými. Stranníckosť nijako neprotirečí jej objektívnemu obsahu, ale znamená prísne a nekompromisné prídžžanie sa objektívnej skutočnosti, vzťahu ku konkrétnemu životu, k pokroku jednotlivých vedných disciplín, k boju robotníckej triedy. Lenin rozvinul dialektický materializmus príkladne strannícky. Jeho materializmus a empiriokriticizmus je vzorom jasného, logického stranníckeho filozofického myslenia. Jeho ironické polemické slová sú ostrým mečom, rozsekávacím nepriateľom marxizmu, dialektického materializmu.

Leninov Materializmus a empiriokriticizmus vykonal obrovskú úlohu pre rozvíjanie a formovanie materialistického svetonázoru. Bol a je základnou učebnicou každého marxistického vedca.

S výstavbou socializmu je slučiteľný iba jeden svetonázor, a to dialektický materializmus. Ak má naša výstavba úspešne napredovať, ak má byť jasný smysl našej práce, treba neprestajne prehľbovať, opodstatňovať tento svetonázor, sprístupňovať ho najširším masám pracujúcich. Naším vedeckým pracovníkom pripadá úloha rozvíjať ho a aplikovať vo vedných odboroch v konkrétnej situácii našej výstavby socializmu. Leninov Materializmus a empiriokriticizmus sprístupnený v slovenčine pomôže vo veľmi významnej miere plniť tieto úlohy.

J. Kocka

J. V. STALIN, SPISY IV.

Vydalo nakladateľstvo Pravda, Bratislava, 482 strán.

Našej verejnosti sa dostáva do rúk štvrtý sväzok *Spisov J. V. Stalina*, ktorý obsahuje práce z rokov 1917 až 1920. Bolo to obdobie, keď robotnícka trieda Ruska pod vedením boľševickej strany, za pomoci chudobných roľníkov, vojakov a námorníkov svrhla moc buržoázie a začala budovať štát nového typu — diktatúru proletariátu.

Mladá sovietska republika sa hneď ocitla pred spústou naliehavých problémov, ktoré bolo treba v záujme udržania vydobytej moci bezodkladne riešiť. Prvým krokom novej vlády bolo vydanie dekrétu o mieri a pôde, na II. sjazde soviетov 26. októbra (8. novembra) 1917 a o týždeň na to bola Leninom a Stalinom podpísaná *Deklarácia práv národov Ruska*. Tak prešlo do života správne uplatňovanie boľševických zásad v národnostnej otázke. Ďalej nasledovalo vyvlastnenie závodov, železníc a bánk, ktoré prešli do vlastníctva pracujúcich. Nacionalizáciou pôdy, vyvlastnením statkárov sa získal dedinský proletariát. Takým spôsobom bol teda ruský kapitalizmus úplne zlomený a krajina soviетov sa mohla dať na cestu budovania prvého socialistického štátu sveta — Sväzu sovietskych socialistických republík. Netreba však zabúdať, že roky 1917 až 1920 boli v Rusku obdobím kontrarevolučných